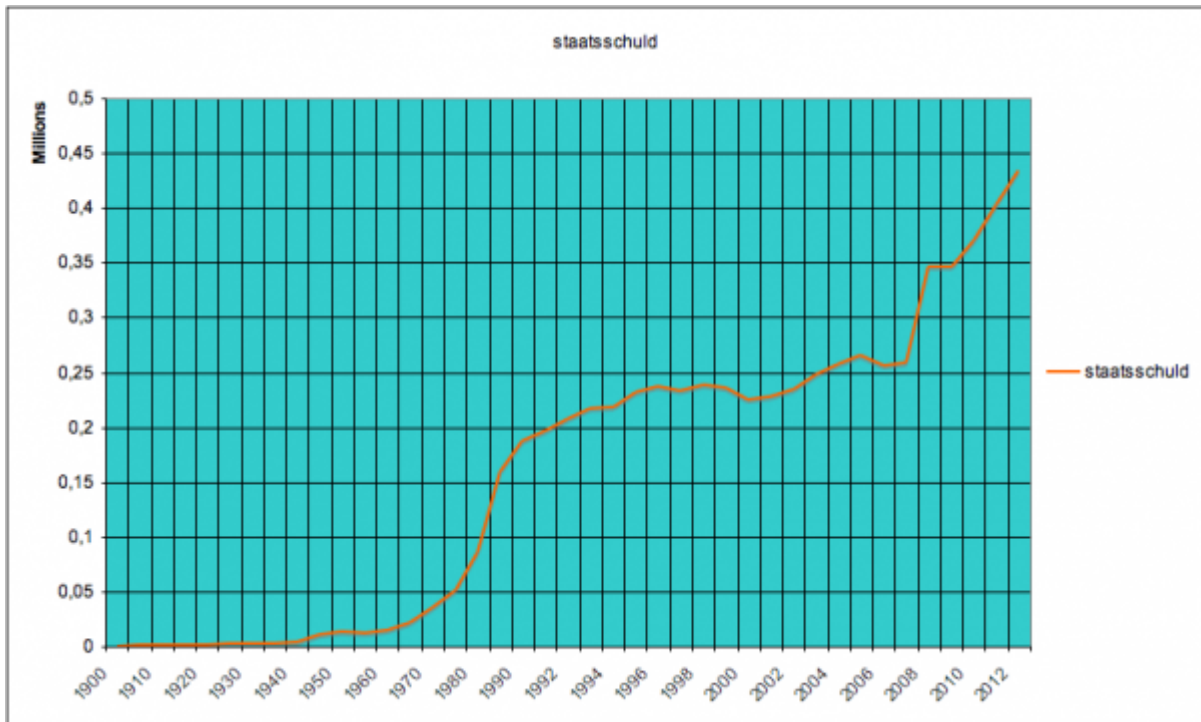

Arbeid en kapitaal

De industriële revolutie en het kapitalisme gingen gelijk met elkaar op, waarbij de rol van arbeid gaandeweg afnam en die van kapitaal toe. In tegenstelling tot veel berichtgeving in de media, lijkt het erop dat de rol van het kapitaal juist sneller toeneemt dan eerder het geval was.

Wanneer komt de groei terug

Door Bert Pijnse van der Aa, november 2012

Op basis van de studie van JP Gordon: "is US growth over "wordt het steeds duidelijker dat een sterke opleving van de economie, noodzakelijk om het voorzieningenniveau in stand te houden én een oplossing om de enorme schuldenberg af te bouwen tot aanvaardbare proporties, voorlopig niet in zicht is.

De altijd maar groeiende economie

De periode van welvaart waarin we ons bevinden is een direct gevolg van de uitvinding van de stoommachine waardoor lichamelijke arbeid gaandeweg werd overgenomen door machines.

Vóór de industriële revolutie, die toen begon was er geen **economische groei**, zoals JP Gordon in zijn paper "Is US Growth over; faltering innovations confronts six headwinds", aantoont. Het principe dus: dat door investeringen te doen de productie steeds verder opgevoerd kan worden en er steeds meer winst gemaakt kan worden, waarmee dan weer zaken kunnen worden gefinancierd in het publieke domein. Na de Franse revolutie, die min of meer samenviel met de ontwikkelingen, werd een sociaal contract tussen de staat en haar burgers vastgelegd, waarbij werd afgesproken dat de eerste hen bescherming zou bieden, scholing en sociale zekerheid en de ander in ruil daarvoor belasting zou betalen.

Vóór de uitvinding van de stoommachine was de productie van de mens en zijn lastdier beperkt tot de maximale hoeveelheid arbeid die zij op een dag konden leveren uit de energie in het voedsel dat ze aten. Nu werd het mogelijk om met kapitaal machines te laten bouwen, waardoor producten konden worden verkocht, de winst geïnvesteerd in nieuwe en betere machines enzovoort. De inkomsten van de staat stegen navenant. Uiteindelijk ging het zo goed dat op basis van de aanhoudende groei de AOW werd ingevoerd en voorzieningen voor burgers steeds beter werden. Ergens in de 70 er jaren werd het gewoon om geld te lenen voor het kopen van een huis en andere kapitaalgoederen, wat natuurlijk een enorme boost aan de economie gaf. Schulden aflossen en rente betalen is geen probleem zolang het mechanisme van economische groei in stand blijft.

Echter, sinds de eeuwwisseling ergens stagneert die en nu is de vraag: "Wanneer komt de economische groei terug" en wanneer kan de enorme berg schulden die niet alleen burgers, maar ook overheden inmiddels maakten, weer terugbetaald worden?

In de paper: "Is US economic growth over?", schrijft econoom Robert J Gordon:

Since Solow's seminal work in the 1950 's, economic growth has been regarded as a continuous process that will persist forever.

But there was virtually no economic growth before 1750, suggesting that the rapid progress, made over the past 250 years, could well be a unique episode in human history, rather than a guarantee of endless future advance at the same rate.'

Vrij vertaald: vóór het jaar 1750 was de economische groei nihil. Zou het niet kunnen zijn dat de afgelopen 250 jaar een unieke periode in de menselijke geschiedenis waren?

In de grafiek is te zien hoe de arbeidsproductiviteit zich ontwikkelde in de verschillende perioden vanaf de 1e industriële revolutie.

Te zien is, dat na de beroemde internet bubble in 2000, de economische groei en productiviteit tot een historisch laag punt daalden. De de laatste jaren bedroeg de gemiddelde groei niet meer dan 0,5 %.

Juist nu de hele wereld aan elkaar hangt van schulden zou een een krachtige economische groei noodzakelijk zijn.

In de Europese Unie is de staatsschuld inmiddels gestegen tot gemiddeld 90 % van het Bruto Nationaal Product en in America en Japan is die nog hoger. Die schulden smoren de economische groei.

Wolfgang Schäuble, minister van financiën van Duitsland, op de G-top, november 2012 : “Duurzame groei kan niet worden gebouwd op een schuldenberg “

Schulden

Vanaf de start van de industriële revolutie groeide de economie als kool. Tot aan de zestiger jaren had het moreel kompas de mensen er nog van weerhouden geld te lenen; geld lenen was moreel verwerpelijk en werd door de kerk afgewezen. Maar toen het bijna letterlijk tegen de plinten aan klotste, werd de verleiding te groot en kon ‘La grande bouffe’ beginnen.

In het begin nog bescheiden, maar gaandeweg steeds brutaler. (net als in de film). Geld maken met geld ging een steeds groter aandeel vormen van het BNP ten koste van de –minderwaardige - industrie, die meer en meer naar lage – lonen landen verhuisde.

In de meeste westerse landen is het aandeel van landbouw en industrie marginaal in vergelijking met de dienstensector.

Banken en verzekeraars

Met het bekend worden van hun malversaties die in 2008 leidden tot de crisis waarin we nu verwickeld zijn, was het even schrikken voor de sector, maar inmiddels lijken ze alweer van de schrik bekomen en is het business as usual.

Niet zo verwonderlijk als we beseffen dat ons hele bestaan zowat afhankelijk is van de producten die zij leveren.

Als consument, huiseigenaar, aandeelhouder, pensioengerechtigde, werknemer, verzekeringnemer en spaarder tegelijk, zijn we verstrikt geraakt in het systeem dat we zelf hebben gecreëerd.

“Om een begrip van de Franse filosoof René Girard aan te halen: onze jacht op rijkdom is mimetisch, nabootsend: wij begeren wat onze buurman heeft, en willen hem voorbijstreven. Dit streven is de psychologische motor achter de groei-dwang. Deze motor hebben wij via onze sociale en economische instituties maatschappelijk vorm gegeven.”

Bouwen Een van de grote groeimotoren van de afgelopen decennia, waarin de kongsie van overheid, banken, projectontwikkelaars en bouwers samenspannen, was de bouw:

Nadat de centrale overheid de contourennota had vastgesteld kon men aan de slag. De slimme handelaar kocht het weiland van boeren voor 4 euro per m2 en verkocht het door aan de gemeente die het bestemmingsplan al klaar had. Voor inmiddels 250 euro werd de grond doorverkocht aan project- ontwikkelaars die het gretig afnamen, want er was een grote vraag naar woningen. De ene na de andere Vinex wijk werd uit de grond gestampt en de huizen werden verkocht vanaf de tekentafel. De bank gaf bijna ongezien een lening. Het ging goed. Maar het kon nog beter ! In de 90 er jaren ging het zó goed met de economie dat opportunistische economen het verhaal in de wereld brachten: dat de economie voortaan áltijd zou blijven

groeien. Prijzen van huizen stegen met 10 % per jaar. Als je vandaag een huis kocht van 200.000 euro, was het een jaar later 20.000 euro meer waard. In die situatie wilden de banken wel geld lenen. Zelfs aan mensen die helemaal geen geld hadden, want die konden met de waardevermindering van hun woning altijd de rente betalen aan de bank.

Maar de 'economen' hadden ons (alweer) voor de gek gehouden en nu bevinden we ons in een situatie die precies omgekeerd is; niemand wil nog een huis kopen dat over een jaar waarschijnlijk 20.000 minder waard is. Logisch dat de bank even 'niet thuis' geeft.

Ook in de vastgoedwereld valt voorlopig geen verbetering te verwachten. Het bouwen van kantoren was aanbod gestuurd, eveneens gedreven door enorme rendementen, met als gevolg dat op dit moment de leegstand van kantoren wordt geschat op 1,8 miljoen m²

Daarnaast hebben de meeste vastgoedbedrijven – net als de huiseigenaren - hun bezitting voor een te hoog bedrag op de balans staan en daar moet wat aan gebeuren om de boel weer vloeibaar te maken.

Volgens Rudy Stroink van vastgoedbedrijf TCN en eigenaar van het Media Park te Hilversum, moeten de gezamenlijke vastgoedeigenaren bedragen in de orde van honderden miljoenen afschrijven.

Onlangs publiceerde DTZ Zadelhof - toonaangevend in vastgoed - een rapport waarin de conclusie wordt getrokken dat het grootste gedeelte van de kantoren gesloopt zal moeten worden. Wie dat gaat betalen is nog niet bekend, maar de eigenaren kunnen dat wellicht niet meer omdat ze failliet zijn, zoals bijvoorbeeld TCN inmiddels is. In dat geval zal de rekening uiteindelijk bij de belastingbetaler terechtkomen.

Dan zijn er nog de gemeenten die agrarische grond kochten voor 4 euro per m² en voor 250 euro verkochten aan projectontwikkelaars.

Maar de projectontwikkelaars kopen de grond niet meer. Met de opbrengsten uit grondverkoop haalden de gemeenten veel geld op waarmee ze de begroting rond konden krijgen en het voorzieningen - niveau verder konden opvoeren en mooie projecten initiëren. Nederland werd heel mooi.

Maar ook zij moeten nu afwaarderen en wederom wordt de rekening neergelegd bij de belastingbetaler. In veel gemeenten wordt daartoe de WOZ waarde verhoogd. Zo krijgen huiseigenaren, die de waarde van hun bezit al zien dalen, de rekening dubbel gepresenteerd.

Aldus verdampt het grootste gedeelte van de waarde die in de afgelopen decennia werd gecreëerd. Wat overblijft zijn schulden.

Zorg kosten

Als Nederlanders in een willekeurige enquête wordt gevraagd wat zij belangrijk vinden, zullen zij zorg en veiligheid als antwoord geven; als ze vervolgens de vraag wordt voorgelegd of ze daarvoor geld over hebben, zal die bevestigend worden beantwoord.

Maar dat tussen de uitslag van een enquête en de werkelijkheid een discrepantie bestaat wisten we al langer.

Onlangs, toen het regeerakkoord werd gepubliceerd met daarin de aankondiging van een inkomensafhankelijke zorgpremie, brak de pleuris uit, met name uit de hoek van grootverdieners. Dat de winnaars van de verkiezingen, PVDA en VVD, hun wederzijdse weezin aan de kant hadden gezet om het land uit de crisis te halen, maakte geen indruk. Dat er bezuinigd moest worden Ok ! maar niet bij ons. Het voorstel werd ijlings ingetrokken.

Het werkelijke probleem: de stijging van de zorgkosten, vooral veroorzaakt door de toenemende vraag uit de vergrijzende bevolking, werd genegeerd en zo verplaatst naar later.

De komende 20 jaar zal het aantal 75 jarigen bijna verdubbelen. In 2012 maakt de ouderenzorg nog 17 % uit van het totaal, maar zal navenant groeien. (bron : CBS). Dit jaar zijn de babyboomers met pensioen gegaan en over twintig jaar bestaat het land voor het grootste gedeelte uit mensen die niet werken.

De zorgkosten bedragen in 2012 zo'n 90 miljard en maken daarmee 36 % uit van de 245 miljard euro die het rijk uitgeeft. Vanaf 2000 zijn ze gestegen met 100 % van 45 naar 90 miljard euro.

Per Nederlander is dat een bedrag van 5.392,- euro. Wordt de stijging van 6,5 %, die zich de afgelopen 10 jaar voordeed, doorgetrokken, dan komt de rekening per inwoner, over tien jaar uit op 10.121,- euro per jaar. Omdat er steeds minder werkenden zullen zijn die de premies moeten betalen, komt de solidariteit verder onder druk te staan.

Wat uit de eerste reacties naar voren kwam was: dat (werkende) mensen uit de middenklasse niet zullen toestaan dat hun inkomen wordt afgeroomd teneinde mee te betalen aan de ziektekostenpremie van de lager opgeleiden. (" Ik voel geen urgentie om een deel van mijn inkomen over te dragen aan een bouwvakker" Volkskrant 03-11-2012).

Aannemelijk is het: dat de zorg, die juist egalitair was geworden, weer elitair zal worden. Mensen met geld zullen zorg kunnen inkopen. Voor mensen die niet genoeg gespaard hebben zal een versoberde zorg overblijven. Overigens zijn die ontwikkelingen al langere tijd zichtbaar. Privé klinieken en zorghotels schieten als paddenstoelen uit de grond.

Belangrijk is het dus dat de economie op een of andere manier weer op gang komt. Robert J Gordon zet daar in zijn studie vraagtekens bij.

---

27 november 2016 is het nu, 4 jaar ná dit artikel en 8 jaar ná 2008. Al weer geruime tijd scheiden de media ronkende berichten af over de groeiende economie (0,7 %), stijgende huizenprijzen en records op de aandelenmarkten, als Koen Heagens het artikel : " **In de nieuwe economische werkelijkheid speelt de staat een hoofdrol**", schrijft. Daaruit deze twee fragmenten :

Het nieuwe staatskapitalisme blinkt uit in paniekvoetbal.^{[1][1][1]}_{[SEP][SEP]} De 20ste-eeuwse variant stond in dienst van een groter Doel. De communistische landen kenden 5-jarenplannen. De westerse staten bemoeiden zich met de economie om een welvaartsstaat op te tuigen.

Anno 2016 is zo'n langeretermijnvisie ver te zoeken. Het enige wat telt is tijd kopen. Tijd om het bestaande financiële systeem te redden van de ondergang.^{[1][1][1]}_{[SEP][SEP]} **Dat is als pleisters plakken op een slagaderlijke bloeding.** Van een structurele oplossing is geen sprake. Integendeel, uitgerekend de fouten die eerder tot de kredietcrisis leidden, worden herhaald. Opnieuw groeit de mondiale schuldenberg. Opnieuw ontstaan er zeepbellen. Het enige verschil met de wereld van vóór 2008 is dat het dit keer niet particuliere banken en bedrijven zijn die de bubbels blazen, maar overheden en centrale banken. Zij blijven tegen beter weten in telkens nieuw geld het systeem in pompen.

Volgende mondiale crisis Daarmee ligt het scenario voor de volgende mondiale crisis klaar. Het kan minder dan een jaar duren, het kan ook pas over een decennium zo ver zijn. Maar wie tegen die tijd de grote schuldlige is, staat nu al vast: het staatskapitalisme.^{[1][1][1]}_{[SEP][SEP]} Tegenstanders van big government zijn de messen al aan het slijpen. Wie heeft tenslotte willens en wetens al die financiële bubbels opgeblazen? Wie is geld in het systeem blijven pompen, hield wankelende banken op de been, heeft de schuldenberg verder aangejaagd? Wie was de afgelopen jaren de bepalende factor in de economie? Precies.^{[1][1][1]}_{[SEP][SEP]}

It's the government, stupid!^{[1][1][1]}_{[SEP][SEP]}

Daarmee zal de aloude discussie van **staat versus markt** weer van voor af aan beginnen. Dat het de politici en centrale bankiers te doen was om het kapitalisme te redden - en niet om welvaart te herverdelen, of de macht van multinationals te beknotten - zullen nog maar weinigen zich herinneren. Aan het verhaal dat markten en staten niet zonder elkaar kunnen, heeft dan helemaal niemand meer behoefte. In plaats daarvan zullen de oude ideologische schema's worden afgestoft.

Het klassieke groeimodel biedt ons geen enkel perspectief meer

Opinie Volkskrant november 2012 :

De economie krijgt andere fundamenten. De overstap naar een duurzaam groeimodel is hard nodig, betogen economen Hans Stegeman, Ruth van de Belt en Danijela Pilij.

Het klassieke groeimodel biedt ons geen enkel perspectief meer

Het maken van ramingen voor de economische groei is geen sinecure. Op basis van zo realistische mogelijke aannames en verwachte ontwikkelingen proberen economen met macro-econometrische modellen een toekomstbeeld te schetsen. Aan de hand van historische verbanden worden in deze modellen lijntjes naar de toekomst doorgetrokken.^{[1][1][1]}_{[SEP][SEP]} Het grootste deel van de periode waarop de verbanden in de modellen betrekking hebben, betreft de 'Grote Matiging' ofwel de periode

waarin de economische omgeving stabiel was en economische groei ook relatief goed te voorspellen was.

De economische omgeving na de 'Grote Recessie' van 2009 is echter verre van stabiel, waardoor een aantal verbanden niet langer opgeld doet. Lijntjes kunnen niet in dezelfde mate en manier worden doorgetrokken naar de toekomst als in het verleden. Dit heeft tot gevolg dat prognoses voor economische groei te optimistisch zijn. Onzeker. Tot nu toe nam de arbeidsproductiviteit voortdurend toe, mede door technologische vooruitgang. Inmiddels zijn de belangrijkste winsten behaald. Het is onzeker of er een nieuwe doorbraaktechnologie, zoals de informatie- en communicatietechnologie, komt. Ook ontbreekt de komende jaren een stijging van de arbeidsproductiviteit door een hoger opleidingsniveau, omdat het zogenoemde 'plateau' van de toename van de kwaliteit van menselijk kapitaal in veel westerse landen bereikt lijkt te zijn. Hetzelfde geldt voor de verdergaande globalisering van productieketens, waarvan Nederland de afgelopen decennia sterk heeft geprofiteerd. Ook de demografische ontwikkeling drukt de economische groei.

Nederland heeft in het verleden geprofiteerd van het 'demografisch dividend'. In de jaren zeventig betraden veel babyboomers de arbeidsmarkt, en in de jaren negentig steeg de arbeidsparticipatie van vrouwen. Hierdoor nam het aantal inactieve personen fors af en steeg het inkomen per hoofd van de bevolking. Dit dividend verkeert nu snel in een demografische last.

Ook de grenzen die de aarde ons oplegt zullen het groeipotentieel van onze economie beperken. Naast deze structurele factoren vormt de noodzakelijke schuldafbouw door particuliere en private sectoren in de westerse wereld een groeirem. Deze schuldafbouw zorgt ervoor dat een terugkeer naar 'normale groei' er hoogstwaarschijnlijk niet snel gaat komen, ook niet als de financiële crisis is opgelost. Hoewel het lastig is om te kwantificeren in welke mate de hiervoor genoemde factoren de toekomstige groei gaan drukken, is de kans vrij groot dat de omvang van de economie per hoofd van de bevolking nauwelijks gaat toenemen. Dit vooruitzicht past in de geschiedenis van economische groei. Historisch gezien is een langdurige periode van economische stagnatie heel normaal. Tot de Industriële Revolutie was er lange perioden nauwelijks sprake van een toename van de economische activiteit. Hoog niveau

Een gelijkblijvende welvaart per hoofd van de bevolking is niet per definitie erg. De welvaart in Nederland bevindt zich op een hoog niveau, waardoor we in een groot deel van onze behoeften kunnen voorzien. Naarmate de welvaart stijgt, worden factoren die niet worden meegenomen in de berekening van het bbp maar wel bijdragen aan het welzijn van mensen, zoals vrije tijd en schone lucht, belangrijker. Bij deze constatering past de overstap naar een duurzamer groeimodel, waarin er aandacht is voor de economische, ecologische en sociale ontwikkeling. Door in te zetten op een dergelijk groeimodel, kunnen niet alleen de behoeften van de huidige generatie veilig worden gesteld, maar worden de behoeften van toekomstige generaties ook niet in gevaar gebracht.

Ons economisch systeem is verre van duurzaam. De overgang naar een duurzamere economie vergt een enorme transitie in de manier waarop onze economie werkt en groeit. Deze transitie kan niet van de ene op de andere dag plaatsvinden; het is een geleidelijk proces. Hoewel een overgang naar een

duurzamer economisch model meer welvaart voor toekomstige generaties betekent, zal dit ten koste gaan van economische groei voor de huidige generaties. ^{[SEP][SEP]}Maar dit is hoe dan ook nodig. En hoe eerder we er in Nederland mee beginnen, hoe beter het is voor toekomstige generaties. Daarnaast is het ook nu het moment om over te stappen op een ander model. Het 'klassieke' economische groeimodel is minder relevant voor ons, en biedt - wellicht nog belangrijker - geen enkel perspectief. En dat is juist wat mensen nodig hebben: perspectief op verbetering van de zaken waar het echt om gaat. **En dat is niet zozeer economische groei, maar een prettig en gezond leven.**

Werk,werk, werk . Waar !

Naar aanleiding van het artikel: "Arbeid in de uitverkoop " van 14-02-2015 en de Tegenlicht- uitzending: 'het einde van de manager ", dit artikel in de serie 'arbeid en kapitaal'. Of beter wellicht: arbeid versus kapitaal.

Enkele weken geleden werden we opgeschrikt -even maar hoor - door het bericht dat het vlaggenschip van de Nederlandse detailhandel, Vroom en Dreesman op het punt stond om te vallen, gevolgd door het al even oude Blokker.

Na koortsachtige onderhandelingen werd het gered, maar analisten beschouwen het als uitstel van executie. Als het zover komt zullen veel mensen werkloos worden.

Hoewel in Hilversum V&D en Blokker om de hoek waren, kwam ik er vrijwel nooit.

Dat het slecht gaat met de winkelketens wordt geweten aan het slechte consumentenvertrouwen op dit moment, maar dat zal maar ten dele waar zijn. Vooral nieuwe mogelijkheden om zaken te kopen via het internet zullen er debet aan zijn. Al jaren is het mogelijk geluids- en beeld dragers via het internet te kopen of 'gebruiken' en boeken zijn aan een snelle opmars bezig. (Als men dan toch een fysiek boek wil, kan dat worden besteld bij een bedrijf dat het: 'print on demand '.

Internet biedt inmiddels mogelijkheden om, voor zowel de consument als de hele bedrijfskolom van de detailhandel, enorme besparingen te realiseren. Het lijkt onvermijdelijk dat er meer retail bedrijven zullen gaan omvallen, met weer ingrijpende gevolgen voor de vastgoedsector en de binnensteden.

Stel je voor wat het zou kunnen schelen in de prijs, wanneer de consument zijn product direct bij de fabrikant zou kopen of wanneer een autodealer gewoon met het model komt voorrijden, dat je al uitgebreid hebt kunnen bekijken en testen op internet middels de geavanceerde beeldtechnieken. Hele autoboulevards zouden verdwijnen.

Philips. Een ander vlaggenschip is onze nationale trots Philips. Daarvan is het personeelsbestand vanaf het hoogtepunt in 1974, toen er nog 412.000 mensen werkten wereldwijd, afgenomen tot 114.689 in 2013 (bron wikipedia).

'Het einde van de manager' was de titel van een Tegenlicht uitzending, waarin managers zélf toegaven, dat hun aanwezigheid in een organisatie veelal vooral een overbodige was.

Door **automatisering en robotisering**, staat in veel sectoren de werkgelegenheid op het spel. Robotisering werd enkele decennia geleden al ingevoerd in de maakindustrie en maakt nu een snelle opmars in andere sectoren. Voor veel mensen lijkt het nog een brug te ver, maar robots als verzorgers van bejaarden zijn waarschijnlijk dichterbij dan menig een denkt; door de vergrijzing rijzen de kosten voor ouderenzorg de pan uit. Robots zijn goedkoper, nooit ziek en werken 24 uur (als je ze stroom geeft)

Onlangs werd een proef gedaan met een zelfrijdende vrachtauto. Stel je voor wat voor impact het zou hebben als niet alleen vrachtauto's, maar ook bussen zelfrijdend zouden worden. Geen rusttijden en geen roosters meer. De technologie ligt op de plank. Wanneer het wordt ingevoerd is een kwestie van tijd waarschijnlijk.

En dan de bouw. Als je de berichtgeving mag geloven, worden gebouwen straks niet meer gebouwd, maar geprint.

Al met al niet echt een rooskleurig beeld van toekomstige werkgelegenheid, zeker niet voor laagopgeleiden. De andere kant van het verhaal is, zo zeggen de experts, dat al die machines en robots, straks ook moeten worden gebouwd en onderhouden. Ja, door zeer gespecialiseerd en hoogopgeleid personeel.

In verschillende kringen wordt voorgesteld de belasting op arbeid te verlagen.

Daarover gaat het volgende artikel met de titel "de plank en Piketty."

De verhouding tussen arbeid en kapitaal door mechanisatie, automatisering en robotisering (vervolg 'werk,werk, werk. Waar !')

Thomas Piketty is een Fransman, die een boek over economie schreef dat wereldwijd een bestseller werd: 'kapitaal in de 21ste eeuw'. Hét antwoord op de

kloof tussen rijk en arm, die steeds maar groter was geworden als gevolg van het neo liberale kapitalisme, waaraan de economie onderworpen was geweest. Op TV konden we zien hoe hij als een popster werd binnengehaald bij Paradiso.

Vrijwel niemand had het boek natuurlijk gelezen, maar er wel een mening over gevormd. Duidelijk was te zien dat Piketty zich ongemakkelijk voelde bij de vraag of hij ook niet vond dat die veelverdieners eens moesten worden aangepakt. Dat was niet precies zoals hij het had bedoeld.

Als oplossing om de kloof te dichten wordt het verlagen van belasting op arbeid en het verhogen van die op vermogen veel gehoord. Als ambachtsman klinkt mij dat als muziek in de oren, maar als je het verhaaltje verder leest zul je wel begrijpen dat de kans daarop alleen maar kleiner kan worden.

In mijn boekenkast staat een dik boek over windmolens die vanaf de 12de eeuw in Nederland werden gebouwd.

Bij een bezoek aan een oude molen zou het kunnen opvallen, dat de vloerplanken niet recht, maar taps zijn. Dat was niet omdat tapse planken in die tijd hip waren, maar gewoon omdat een plank maken hartstikke kostbaar was! Toen was het niet zo dat je bij de houthandel even op maat gezaagde en geschaafde planken bestelde, die je vervolgens liet bezorgen op de bouwplaats op een willekeurige locatie in het land. Transport was eveneens een kostbare en tijdrovende zaak. Jaffe Vink

beschrijft in zijn boek ' lang leve de vooruitgang ' hoe het leven in zijn geboortedorp Scheemda eraan toe ging in de 19de eeuw. Er was niets en veel verder dan het dorp kwamen de mensen niet.

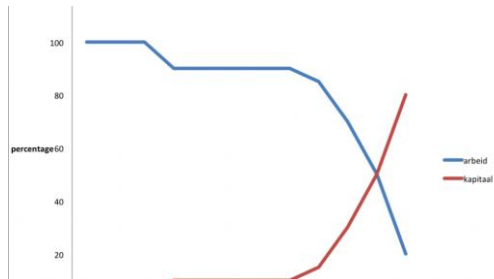
De boom, waar de plank uit gezaagd werd, stond in de directe omgeving van de te bouwen molen en werd met een bijl geveld. Daarvoor was veel (lichamelijke) arbeid nodig. Vervolgens gingen de sterkste mannen daar planken van zagen met een trekzaag, de één in de put staand, de ander op de boom. Als de plank dan eindelijk gezaagd was, waren de randen nog niet recht en zat de ronding van de boom er nog aan. Die zogenoemde 'wankanten ' werden dan recht geschaafd met de rijschaaf, waarbij een minimum aan materiaal verloren ging en de tapse vorm werd behouden.

Materiaal was kostbaar, arbeid niet.

Al in de 13e eeuw had de Arabische uitvinder Al-jazari de krukas uitgevonden waarmee een draaiende beweging kon worden omgezet in een rechtlijnige beweging of andersom. Omstreeks 1594 werd de krukas voor het eerst toegepast in een houtzaagmolen. Nu ging het zagen van planken in één keer 30 keer sneller dan voorheen. De plankenzagers moesten een ander beroep kiezen en voor het eerst was er kapitaal nodig geweest. (voor het bouwen van de molen)

Tot aan het eind van de 19 e eeuw zou arbeid nog een belangrijke rol spelen, maar in het begin van de 18 e eeuw, werd de stoommachine uitgevonden. Nu konden de planken niet alleen nóg veel sneller worden gezaagd, maar ook

ononderbroken, want de productie was niet meer afhankelijk van de wind die maar 20 % van de tijd waaide. (molenaars kregen vrijstelling om op zondag te mogen werken als het waaide). Maar dat was niet het enige, want al snel kwamen er stoomtreinen en via het spoor konden ineens grote hoeveelheden goederen over lange afstanden in korte tijd worden vervoerd. Het zou niet lang meer duren voordat de industriële revolutie van start zou gaan in de textielindustrie (manchester (UK)).

Kapitaal ging steeds meer een rol spelen in het productieproces ; arbeid minder. Eind 19de eeuw waren het nog Morris en Ruskin van de 'Arts and Crafts movement' geweest, die probeerden de ontwikkelingen tegen te houden - de arbeiders beweging ontstond - maar die moesten met lede ogen toezien hoe de productie van goederen in rap tempo werd

gemechaniseerd (Gero , Gispén).

Het duurde niet lang voordat de elektrische schaaf- en zaagmachines hun intrede deden en productiesnelheid per plank steeg exponentieel terwijl de kosten per plank snel daalde.

Materiaal werd steeds minder kostbaar, arbeid steeds duurder.

Ergens halverwege de vorige eeuw kruisen de lijnen van kapitaal en arbeid elkaar. Nu zijn er fabrieken waar machines in één dag net zoveel planken produceren als 100den mensen vroeger deden. In die moderne fabriek zijn nu nog een aantal operateurs werkzaam en automatiseerders, maar die worden over een tijdje vervangen door robots is de verwachting.

Vanaf het jaar 2000 werden -inmiddels voornamelijk diensten- nóg veel kapitaal-intensiever dan ooit het geval was geweest als gevolg van de snelle ontwikkelingen van internet technologieën. Binnenkort kunnen de planken - bij wijze van spreken dan - met een printer worden geproduceerd. Op afstand en op maat.

Onherroepelijk zullen nog veel arbeidsintensieve en te programmeren banen verdwijnen in de nabije toekomst. De ontwikkelingen lijken steeds sneller te gaan . De metselrobot bestaat al. Die metselt 24 uur per dag zonder pijn in de rug te krijgen.

Het gevolg daarvan is ook dat steeds meer geld naar steeds minder bedrijven vloeit, waardoor de 'oude economie in serieus gevaar komt of eigenlijk al is.

lees hierover het interessante artikel dat Peter de Waard daarover schreef: [" is Silicon Valley het nieuwe Rome? "](#).

Is Silicon Valley het nieuwe Rome?

Door: Peter de Waard 30 juli 2016, 02:00

Wie vroeger een advertentie plaatste, een taxi nam of een hotelkamer boekte, hielp de plaatselijke economie. Het lokale sufferdje had er zijn bestaansrecht aan te danken en de taxichauffeur kreeg geld voor de ritprijs. De hoteleigenaar ontving de kamerprijs en de gemeente streek de toeristen- of gemakkelijheidsbelasting op.

En die gaven het geld weer lokaal door. Het sufferdje had bezorgers nodig en kocht pennen en paperclips in de kantoorboekhandel. De taxichauffeur liet met de opbrengt zijn taxi wassen en de hoteleigenaar bestelde nieuwe kussenslopen en dekbedovertrekken bij de linnenzaak. En die gingen ook weer geld besteden. Dat doorgeven van geld werd het multiplier-effect genoemd – een begrip dat tegenwoordig uit de lesboeken is geschrapt – en leidde tot banen en groei.

Al het geld gaat naar één plek: Silicon Valley

Veel lokale bladen zijn in handen van nationale uitgeverijen terechtgekomen. Hotels maken deel uit van ketens, net als restaurants en winkels. De centrale inkoop vindt plaats op nationaal en internationaal niveau, waardoor lokaal minder aan de strijkstok blijft hangen. Maar de algemene economie vaart er nog wel bij. Nu is er een veel gevaarlijker ontwikkeling gaande. Al het geld gaat naar één plek: Silicon Valley – een gebied ten zuiden van San Francisco met de oppervlakte van de Nederlandse Randstad.

Google, Facebook, Uber en Airbnb strijken al het geld op en geven dat (vaak nadat via een omweg langs Bermuda en de Maagdeneilanden is voorkomen dat de fiscus er nog een hap uit neemt) door aan een beperkte groep oprichters en aandeelhouders die van gekkigheid niet weten wat ze met al die miljarden aan moeten. De Amerikaanse zakenbank Cowen & Co schatte dat Airbnb dit jaar voor 12 miljard euro aan overnachtingen regelt. Dat is bijna een verdubbeling ten opzichte van 2015. Hier zal Airbnb 10 tot 15 procent van krijgen: een bedrag van tussen de 1,2 en 1,8 miljard euro – geld dat wegstroomt uit de lokale en nationale economieën. Uber is nog inhaliger. Die houdt 20 procent in op een omzet van 25 miljard aan boekingen dit jaar: zo'n 5 miljard euro. En baas boven baas Google verdient 80 miljard aan advertenties, 12 procent van de mondiale reclamemarkt. Nooit heeft één mediabedrijf zo'n groot marktaandeel gehad. Google degradeert de grootste mediatycoons uit de geschiedenis, zoals William Randolph Hearst en Axel Springer, tot ordinaire centenpikkers. De op een na grootste slokop op die markt is Facebook, die donderdag een recordwinst meldde.

Google en Facebook kennen dankzij big data exact het profiel van al hun klanten

Per Amerikaanse gebruiker verdiende Facebook het afgelopen kwartaal 14,34 dollar (12,90 euro) en per Europese gebruiker nu 4,72 dollar. Net als Google weet Facebook ook met advertenties de mobiele markt te bereiken. Dat belooft wat, gezien het feit dat in een land als India de top-drie van telefoon-apps allemaal van Facebook zijn: Facebook, WhatsApp en Facebook Messenger. Google en

Facebook kennen dankzij big data exact het profiel van al hun klanten, zodat adverteerders op maat worden bediend. De oude media kunnen daar niet tegenop. TMG Groep (de uitgever van oude media als De Telegraaf) zag de advertentie-omzet met 22 procent dalen. Dit betekent dat miljoenen aan Nederlandse advertentiegeld is overgeheveld naar Silicon Valley.

De enige troost is dat elke beschaving uiteindelijk aan arrogantie ten onder gaat

Newsweek vergeleek Silicon Valley onlangs met het oude Rome dat ook alle welvaart uit de wereld naar een plek haalde. En het dreigt nog erger te worden. De verdienmodellen voor de technologie van de toekomst (3D-printing, robotisering en kunstmatige intelligentie) zijn ook daar geconcentreerd. ^{[1][1][1]}_{[SEP][SEP]}Europa, dat in 2000 met de Lissabon-agenda nog de meest concurrerende kenniseconomie ter wereld dacht te worden, kan slechts toekijken. De enige troost is dat elke beschaving uiteindelijk aan arrogantie ten onder gaat. Het is een kwestie van wachten tot de barbaren na het oude Rome ook het nieuwe Silicon Valley zullen vernietigen. ^{[1][1][1]}_{[SEP][SEP]}Het lokale sufferdje, de taxichauffeur en de hotelier zullen daar weinig meer aan hebben.

Het proletariaat 2.0

Het proletariaat (lat. proletarius) of arbeidersklasse is de klasse in een kapitalistische, industriele maatschappij, die uitsluitend leeft van de arbeid die ze levert en niet van de winst van een of ander kapitaal .

Dit is een vervolg op 'de plank en Piketty', mijn versie van het verhaal over de oplopende ongelijkheid tussen de klassen die volgens de logica van het kapitalistische systeem, alleen maar nóg groter kan worden tenzij een revolutie daaraan een einde zou maken. Heleen Mees wil dan graag aan de 'goede kant van de geschiedenis staan , schrijft ze in een artikel. Heleen Mees schrijft artikelen over de relatie tussen kapitaal en arbeid en over de groeiende ongelijkheid tussen de klassen waar Piketty zo bekend mee was geworden. Misschien moest je het minimum loon wel verhogen, had ze ook bedacht. Klont sympathiek, maar dat idee hadden velen voor haar ook al te berde gebracht. Probleem is dat zo'n maatregel de invoering van robots juist zou versnellen. Ik denk niet dat ze bij Mc. Donalds bijvoorbeeld, naar het schijnt een grote werkgever in de USA van 'lager betaalden', graag de lonen zouden verhogen, want dan kan hun doelgroep – diezelfde laagbetaalden – de 'burgers' niet meer betalen. En zeg nou zelf, wat maakt het nu uit of een Mc. burger wordt aangereikt door een robot of door een mens. (naschrift : bij een keten van het Japanse Kura Sushi met 262 vestigingen, gebeurt dat al) Bedrijven streven naar maximale winst en daarvoor is kosten verlagen het middel. Overigens had Heleen dat zelf ook al bedacht:

"De herverdeling van kapitaal naar arbeid die Piketty bepleit is inderdaad broodnodig. Dat laat onverlet dat oude economische wetten gewoon blijven gelden"

Verder had Heleen nog wel wat suggesties om banen te creëren aan de onderkant van de markt: waterschenkers, dog walkers, koeriers, taxichauffeurs en auto poetsers. Als vertegenwoordigster van de bezittende klasse **The have's** zal zij maar al te graag gebruikmaken van deze diensten die steeds goedkoper worden als de overtollig geworden arbeiders- **The have not's**, in 'the race naar the bottom' zullen vechten om deze baantjes.

The have not 's zullen het nieuwe proletariaat 2.0 zijn zonder machtige vakbonden die hun voorgangers hadden. Het proletariaat 1.0 ondertussen, was zelf de bezittende en vermogende klasse geworden.

Tot eind jaren zestig hadden arbeiders een machtige positie in de onderhandelingen met de bazen omdat die **afhankelijk** van hen waren. Georganiseerd in vakbonden konden ze met stakingen de bedrijven stilleggen en zo steeds betere arbeidsvoorwaarden afdwingen. Maar, mechanisering en later automatisering, holde die positie steeds verder uit; de rol van het 'productiemiddel arbeid' nam af ten gunste van het productiemiddel 'kapitaal'. Vanaf de 70 er jaren kwam dat proces min of meer in een stroomversnelling terecht en de waarde, die loyale werknemers tot dan toe hadden voor een bedrijf, werd ingeruild voor de 'aandeelhouders – waarde'. Vanaf nu draaide het om 'kwartaalcijfers' en 'winstmaximalisatie' als logisch gevolg van de technologische ontwikkelingen, die steeds sneller gingen en daarmee de toenemende rol van kapitaal. Nu moesten bedrijven op een elegante manier van hun arbeiders zien af te komen. Om die klus te klaren werd de functie van de Human Resource Manager (HRM) uitgevonden. Deze moderne personeelschef ging zich bezighouden met reorganiseren, fuseren, inkrimpen en 'outsourcen' om de dure factotr arbeid terug te dringen . Voorzover er nog arbeid aan het produceren van een product te pas kwam, werd dat uitbesteed naar lage -lonen landen. Transportkosten waren nihil. Transport over de weg werd gedaan met goedkope chauffeurs uit Oost Europese landen. Als minister Asscher de constructies met uitzendburo's verbood, werd gewoon het hele bedrijf naar Polen of Roemenië verplaatst.

Met de uitrol van infrastructuur voor internet en telecommunicatie in een relatief korte periode was de rol van kapitaal duidelijk. Astronomische bedragen werden geïnvesteerd in de netwerken die weer werden aangelegd door goedkope en rechteloze arbeiders uit lage -lonen landen.

De volgende fase . Nu, bijna letterlijk alle burgers van de wereld afhankelijk werden van de (veelal geïnstitutionaliseerde) internet-diensten van een handvol globale bedrijven, zijn we in de fase aangeland van 'The internet of things'. waarin ' big data', gegevens die de gretige consument welwillend afstaat in ruil voor een 'beloning', een rol spelen. Of bedrijven zoals Uber en Airbnb, die met een web platform niets meer doen dan vraag – en aanbod bij elkaar brengen op een manier waar op enig moment niemand meer omheen kan.

De ontwikkelingen van automatisering en robotisering lijken niet te stoppen, terwijl we tegelijkertijd kunnen vaststellen dat het zal leiden tot enorme werkloosheid die de houdbaarheid van de welvaartsstaat direct ondermijnt. Het boek ' Rise of the robots' van de Amerikaanse Silicon Valley- ondernemer Martin Ford gaat over die

bedreigingen. Het onderschrift luidt : 'alarming and at times surreal.....it's time to be afraid,very afraid' :

In a world of self-driving cars and big data, smart algorithms and Siri, we know that artificial intelligence is getting smarter every day. Though all these nifty devices and programs might make our lives easier, they're also well on their way to making "good" jobs obsolete. A computer winning Jeopardy might seem like a trivial, if impressive, feat, but the same technology is making paralegals redundant as it undertakes electronic discovery, and is soon to do the same for radiologists. And that, no doubt, will only be the beginning. In Silicon Valley the phrase "disruptive technology" is tossed around on a casual basis. No one doubts that technology has the power to devastate entire industries and upend various sectors of the job market. But Rise of the Robots asks a bigger question: can accelerating technology disrupt our entire economic system to the point where a fundamental restructuring is required? Companies like Facebook and YouTube may only need a handful of employees to achieve enormous valuations, but what will be the fate of those of us not lucky or smart enough to have gotten into the great shift from human labor to computation? The more Pollyannaish, or just simply uninformed, might imagine that this industrial revolution will unfold like the last: even as some jobs are eliminated, more will be created to deal with the new devices of a new era. In Rise of the Robots, Martin Ford argues that is **absolutely not the case**. Increasingly, machines will be able to take care of themselves, and fewer jobs will be necessary. The effects of this transition could be shattering. Unless we begin to radically reassess the fundamentals of how our economy works, we could have both an enormous population of the unemployed-the truck drivers, warehouse workers, cooks, lawyers, doctors, teachers, programmers, and many, many more, whose labors have been rendered superfluous by automated and intelligent machines-and a **general economy that, bereft of consumers, implodes under the weight of its own contradictions**. We are at an inflection point-do we continue to listen to those who argue that nothing fundamental has changed, and take a bad bet on a miserable future, or do we begin to discuss what we must do to ensure all of us, and not just the few, benefit from the awesome power of artificial intelligence? The time to choose is now.

FORD MEETS FORD

Henry Ford bouwde de eerste auto - de T-Ford (1908)- die betaalbaar werd voor het grote publiek door toepassing van de principes van 'massaproductie' : het 'fordisme'.

fordisme is het systeem van massaproductie en massaconsumptie, dat karakteristiek is voor de economische groei van de periode 1940-1970. Vanaf 1970 heeft de organisatie van de ondernemingen een tweede transformatie gekend. (bron wikipedia)

Martin Ford (2017) is nu bekend vanwege zijn boek 'rise of robots', waarin hij waarschuwt voor de gevolgen van mechanisering, automatisering en robotisering , waarvoor Henry Ford in 1908 de aanzet had gegeven met zijn 'lopende band'. In het

artikel het [proletariaat 2.0](#) op deze site staat een samenvatting te lezen van het boek

Charlie Chaplin zette zich af tegen het fordisme omdat hij bang was voor de toekomst van de stomme film. Merk op dat de ideeën over robotisering in 1936 niet veel anders waren dan nu, 83 jaar later. Uit het hilarische filmpje kunnen we twee dingen leren omtrent de 'voortgang', namelijk:

- 1 Dat automatisering en robotisering hoe dan ook zullen doorgaan.
- 2 Dat er banen verdwijnen, zoals die van Charlie, maar ook weer bijkomen. In de 'Entertainment- industrie', zouden heel veel banen komen. (door de komst van machines, kregen mensen steeds meer vrije tijd. zie: 'de plank en piketty)

Voorstanders van robotisering wijzen op bovenstaand mechanisme. Maar welke banen zouden dat dan moeten zijn ?

In een lijvig rapport van het prestigieuze Rathenau Instituut "werken aan de robotsamenleving " worden een aantal toekomstige beroepen genoemd :

3D-printing expert, 4D-printarchitect, augmented reality ontwerper, big data visualizer, chipinplanter, data visualisatiespecialist, dan-technoloog, dronemonteur, dronevanger, ethicus robotintelligentie, extended brainspecialist, fooddesigner, gamedeveloper, digitaal gereedschapsontwikkelaar, minivoedselkweker, orgaanontwikkelaar, robotontwikkelaar, robotservicemonteur, robottherapeut, security identity-expert, smart home-ontwerper, smart grid-ontwerper, taal- en spraaktechnoloog, virtuele reisagent, virtuele rijvlieg instructeur, virtuele wereldontwerper en vrijetijdscoach.

De 'Brilliant brains' van de Haagse Hogeschool, die de lijst samenstelde, vergaten wellicht het minst futuristische beroep namelijk '**zorg robot manager**'. Zij waren vast niet op de hoogte van demografische ontwikkelingen en de toestanden in de verpleeghuizen, waar een schrijnend tekort aan personeel is door bezuinigingen enerzijds en het feit dat jongeren kennelijk toch liever zo'n fancy baantje ambiëren, anderzijds. Robots zouden in verpleeghuizen veel taken kunnen overnemen van de verpleegkundigen, zodat die meer aandacht zouden kunnen geven aan hun patiënten/ cliënten. Om te beginnen met de administratieve mikmak.

Anders dan in de tijd van Charlie, toen er nog volop kansen waren voor iedereen op de arbeidsmarkt, is dat nu niet meer zo. 'Al het werk dat in een algoritme gevangen kan worden, zal worden geautomatiseerd' en dat hadden we uit het filmpje begrepen: een wetmatigheid die volgt uit het mechanisme van 'arbeid en kapitaal'. Daarom worden de straten geveegd met tonnen kostende machines in plaats van door mensen; daarom worden in Utrecht zelfs hondendrollen opgeruimd

met een machine en daarom blazen mannen - dat doen alleen (gepensioneerde) mannen- met een brullende machine blaadjes van de ene kant van de tuin naar de andere.(en dan weer terug) En daarom is het ook dat deze machine op de afbeelding er moest komen: de straatmachine. Deze machine maakt in ´een klap massa's stratenmakers overbodig (werkloos), terwijl tegelijkertijd het maken van de straat een stuk goedkopere wordt: gelijk de lopende band van Ford deed met de prijs van de T- Ford.

Zal er voor de stratenmaker, metselaar, autoverkoper, boekhouder, bankbediende, buschauffeur, vrachtwagenchauffeur, winkelbediende, rechter en vele andere ' te automatiseren beroepen ' straks een leuk baantje uit bovenstaande lijst voor ze zijn ? Vul zelf maar in.

